

Barbara Hensel-Moszczyńska

Z warszawskich archiwów Stanisława Lorentza pomysł na Muzeum Dawnej Warszawy

---

Almanach Muzealny 8, 375-381

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Barbara Hensel-Moszczyńska

Z WARSZAWSKICH ARCHIWÓW. STANISŁAWA LORENTZA POMYSŁ NA MUZEUM DAWNEJ WARSZAWY

Trwające obecnie prace nad nową koncepcją wystawy głównej i przygotowania do rewitalizacji jedenastu kamienic należących do Muzeum Warszawy (do 2014 roku Muzeum Historycznego m.st. Warszawy), kontynuatora tradycji Muzeum Dawnej Warszawy, skłoniły mnie do ogłoszenia drukiem dwóch dokumentów przechowywanych w zbiorach Archiwum Państwowego w Warszawie, oddział w Milanówku, a mianowicie:

1. projektu listu z dnia 24 października 1935 roku napisanego ręką wicedyrektora dr. Stanisława Lorentza¹ do prezydenta Stefana Starzyńskiego w sprawie zakupu obciążonej długami kamienicy Baryczków – z przeznaczeniem na Muzeum Starej Warszawy²;
2. schematu ekspozycji Muzeum Dawnej Warszawy³ przygotowanego zapewne w początkach 1942 roku, zachowanego w formie maszynopisu i niepodpisanego, stąd tylko hipotetycznie (choć z dużą dozą prawdopodobieństwa) można przypisać jego autorstwo Stanisławowi Lorentzowi.

1 S. Lorentz otrzymał nominację na wicedyrektora Muzeum Narodowego w Warszawie w czerwcu 1935 r., funkcję dyrektora pełnił od września 1936.

2 Nazwa zapewne zainspirowana tytułem wystawy „Stara Warszawa” zorganizowanej w 1911 r. przez Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Warszawy.

3 W 1936 r. zdecydowano się na brzmienie: Muzeum Dawnej Warszawy; por. np. nominacja A. Wieczorkiewiczza na kustosa Muzeum Dawnej Warszawy z 1 października 1936 r. w Archiwum Muzeum Narodowego w Warszawie.

Wysunięta przez Stanisława Lorentza, znakomicie umotywowana propozycja utworzenia Muzeum Starej Warszawy niemal natychmiast zyskała poparcie Zarządu Miejskiego, który 27 listopada 1935 roku podjął uchwałę o „przewidywanym w nowym roku budżetowym” powołaniu w Muzeum Narodowym kustosa „Muzeum Starej Warszawy”⁴. Formalności dotyczące zakupu kamienicy Baryczkowskiej, Rynek Starego Miasta 32, sfinalizowano dopiero w końcu 1937 roku. W tym czasie majątek Muzeum powiększono o zakupione na ten cel dwie sąsiednie kamienice: Klempolewską, zwaną w okresie międzywojennym Szlichtyngowską, Rynek Starego Miasta 34, w 1937 roku, i „Pod Murzynkiem”, Rynek Starego Miasta 36, w roku następnym⁵, na krótko przed rozpoczęciem przebudowy kamienic. Decyzja o zleceniu „inż. dr. [Janowi] Zachwatowiczowi prac i czynności architektonicznych przy adaptacji trzech kamienic w Ryнку Starego Miasta na oddział Muzeum Narodowego kosztem 300 tysięcy złotych” została zatwierdzona 1 sierpnia 1938 roku przez wiceprezydenta Juliana Kulskiego⁶. W umowie zadbano o umieszczenie warunków dotyczących zarówno ograniczeń finansowych inwestycji, jak i czasu realizacji: „ogólny koszt adaptacji nie przekroczy prelimitowanej kwoty 300 000 złotych” i „roboty związane z adaptacją zostaną ukończone do dnia 31 marca”.

Prace przy adaptacji kamienic rynkowych trwały przez całą okupację. Ostatnie przeznaczone na ten cel kredyty miejskie zostały wykorzystane wiosną 1944 roku m.in. na punktowanie zabytkowych stropów. Roboty konserwatorskie przeprowadzał zespół pod kierunkiem prof. Leonarda Pękalskiego (jego nazwisko widnieje w sprawozdaniach Muzeum z kwietnia i maja 1944 – „teraz jak i wcześniej”)⁷, malarza, konserwatora, profesora ASP, i prof. Jana Sokołowskiego (jego udział w pracach w 1942 roku potwierdza zaświadczenie wystawione przez Stanisława Lorentza dla urzędu skarbowego)⁸, z tej samej uczelni, koordynatora prac malarskich na fasadach kamienic rynkowych odbudowanych w 1953 roku.

Przy okazji warto wspomnieć, że Stanisław Lorentz proponował miastu w maju 1939 roku zakup kamienicy Fukiera⁹, znajdującej się w posiadaniu Banku Gospodarstwa Krajowego, urządzenie na wyższych kondygnacjach patrycjuszowskiej siedziby staromiejskiej i przeznaczenie części kamienicy na cele reprezentacyjne oraz na mieszkania dla gości przybywających do Warszawy. Planował również wzbogacenie oferty turystycznej Muzeum Dawnej Warszawy i znajdujących się pod jego opieką murów staromiejskich o „gospodę pod

4 „Dziennik Zarządu m.st. Warszawy”, 1936, nr 2679, s. 18.

5 15 lipca 1938 r., Archiwum Państwowe w Warszawie, oddz. w Milanówku, *Muzeum Narodowe 1935–1944*, sygn. 95, karta 230.

6 Tamże, karta 251.

7 APW, oddz. w Milanówku, Muzeum miasta Warszawy, *Preliminarze budżetowe z załącznikami 1941–1945*, sygn. 25, 4 kwietnia 1944, s. 24; MNW, *Sprawozdania i materiały do sprawozdań z działalności Muzeum m. Warszawy, 1939–1944*, sygn. 654a, karty 10–11 (język niemiecki).

8 Zaświadczenie o wykonaniu prac artystyczno-konserwatorskich stropów na Starym Rynku i w Pałacu Wilanowskim w 1942 roku, APW, oddz. w Milanówku, *Muzeum Narodowe 1935–1944*, sygn. 95, karta 4.

9 Tamże, karta 209–209v.

murami” w domu Szeroki Dunaj 11, zakupionym przez miasto w związku z pracami prowadzonymi przy odsłanianiu murów staromiejskich w latach 1936–1938 i administrowanym przez Muzeum Narodowe. Urządzenie gospody miało być tak pomyślane, „by nie stanowiąc imitacji ani falsyfikatu stwarzało atmosferę dawnego wnętrza staromiejskiego”¹⁰. Prace adaptacyjne rozpoczęto przed wybuchem wojny, jednak kamienica przy Szerokim Dunaju, poważnie uszkodzona we wrześniu 1939 roku, po prowizorycznej odbudowie została przeznaczona na cele mieszkalne¹¹. W listopadzie 1941 roku, w związku z likwidacją Towarzystwa Miłośników Historii przez niemieckie władze okupacyjne, Stanisław Lorentz czynił starania, tym razem bez skutku, o przejęcie przez Muzeum kamienicy Plumhoffowskiej (Rynek Starego Miasta 31). Proponował zorganizowanie w niej działu Muzeum Starej Warszawy¹² obrazującego dzieje organizacji miasta i sądownictwa miejskiego i historii cechów, natomiast, jak pisał „w posiadanych już przy Rynku [kamienicach] przedstawiano by prehistorię, rozwój urbanistyczny i architektoniczny, dzieje ważniejszych urządzeń miejskich (kanalizacja, mosty, ulice, itd.), dzieje dobroczynności (szpitale, przytułki)”¹³.

W realizacji pomysłów Stanisława Lorentza przeszkodziła wojna. Podczas okupacji, wobec zbyt szczupłych środków, nie udało się całkowicie wyremontować kamienic. Jednak dzięki zastosowanym wzmocnieniom polichromowane stropy kamienicy nr 34 przetrwały zniszczenia z sierpnia 1944 roku. Schemat dyspozycji pomieszczeń Muzeum Dawnej Warszawy opracowany podczas okupacji wskazuje, iż jego twórcy pragnęli na niewielkiej w sumie powierzchni ukazać przeszłość Warszawy od czasów prehistorycznych do początków XX wieku.

Od powstania publikowanych poniżej tekstów upłynęło już niemal osiemdziesiąt lat, w tym czasie zmieniła się koncepcja prezentowania dziejów miasta w Muzeum. Sądzę jednak, że przytoczone poniżej dokumenty w istotny sposób uzupełniają naszą wiedzę o Muzeum Dawnej Warszawy, tej niemal już legendarnej instytucji.

List Stanisława Lorentza do Prezydenta m.st. Warszawy

Warszawa, dn. 24 października 1935 r.

Do
Pana Prezydenta m.st. Warszawy

Mam zaszczyt przedstawić poniższy tekst przejęcia na własność przez Zarząd Miejski m.st. Warszawy t.zw. „kamienicy Baryczków” na Rynku

10 Tamże, karta 207.

11 Tamże, karty 52, 155–156.

12 Podczas okupacji używano obu wersji – Muzeum Starej Warszawy, jako odpowiednika niemieckiej nazwy „Museum Alt Warschau” i Muzeum Dawnej Warszawy.

13 APW, oddz. w Milanówku, *Muzeum Narodowe 1935–1944*, sygn. 95, karty 34, 38–41.

Starego Miasta i umieszczenie w niej jednego z działów Muzeum Narodowego – „Muzeum Starej Warszawy”.

Tzw. „Kamienica Baryczków” stanowi własność Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości, które [wykreślone: ze względu na znaczne obciążenie kamienicy długami hipotecznymi] znajduje się w bardzo trudnych warunkach finansowych [dopisane w górnym lewym rogu: w związku ze zobowiązaniami łączącymi się z wykonaną przed kilku laty polichromią (ok. 180 000 zł)]. W łonie Towarzystwa od dłuższego czasu rozważane są projekty porozumienia z władzami państwowymi (Ministerstwo WROP¹⁴) lub z Zarządem Miejskim i ustalane możliwości przejęcia przez władze państwowe lub samorządowe na własność kamienicy i zużytkowanie jej dla celów naukowych lub artystycznych. Przed kilku laty Towarzystwo znalazło częściowe rozwiązanie trudności finansowych przez wydzierżawienie części kamienicy Dyrekcji Państwowych Zbiorów Sztuki, która urządziła w wydzierżawionej części budynku wystawę zbiorów państwowych. Rozwiązanie to ma jednak charakter tymczasowy i [skreślono: nie tylko] nie rozstrzyga sprawy zasadniczo [skreślono: to jest o ile wiem nie pozwala na uregulowanie bieżących zobowiązań Towarzystwa].

[Wykreślono: według informacji, jakie posiadam, Zarząd Miejski m.st. Warszawy jest najpoważniejszym wierzycielem¹⁵ Towarzystwa i na skutek tego przejęcie kamienicy na rzecz m.st. Warszawy mogłoby odbyć się jak wydaje się z niewielką dopłatą gotówkową, lub może nawet prawie bezgotówkowo]. Do sprawy przejęcia przez Zarząd Miejski „kamienicy Baryczków” i urządzenia w niej „Muzeum Starej Warszawy” przykładam wielką wagę z następujących względów:

1. „Muzeum Starej Warszawy”, jako odrębny Dział Muzeum Narodowego znajdzie najlepsze pomieszczenie w zabytkowej kamienicy Baryczków, która już sama stanowi cenny zabytek przeszłości miasta. Umieszczenie tu Muzeum pozwoli zwiedzającemu zapoznać się z wybitnym budownictwem patrycjatu miejskiego na przykładzie charakterystycznym i oryginalnym, nie na modelu.
2. Pomieszczenie zbiorów działu „Starej Warszawy” w kamienicy Baryczków jest bardzo pożądane i dlatego, że obiekty wystawowe tego działu mają wprawdzie dużą wartość ikonograficzną i pamiątkową, ale na ogół bardzo mierną wartość artystyczną. W nowym monumentalnym gmachu w sąsiedztwie zbiorów o wysokiej wartości zbiory Starej Warszawy znalazłyby się w niepożądanym otoczeniu i wartość ich nie zostałaby należycie uwytatniona, gdy właśnie w staromiejskiej kamienicy znajdą doskonałą oprawę.

14 Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

15 Pożyczka w wysokości 100 tys. zł na remont oficyny i fasady, 1925–1927, tamże, karta 29.

3. Ze względów propagandowych i turystycznych umieszczenie w muzeum Starej Warszawy zbiorów ilustrujących przeszłość miasta jest najbardziej racjonalne. Muzeum stanowiłoby punkt oparcia do wycieczek i turystów i pozwalałoby im pogłębiać wiadomości, zdobyte w czasie wycieczek po mieście.
4. Podręczna biblioteka przy Muzeum Starej Warszawy („Varsoviana”) pozwoliłaby stworzyć z Muzeum warsztat pracy naukowej nad przeszłością miasta i równocześnie służąc licznym rzeszom miłośników miasta, stałaby się ośrodkiem pracy oświatowej. Podstawą biblioteki podręcznej stałby się dział „Varsovianów” z Biblioteki Muzeum Narodowego. Może by też udało się odzyskać bibliotekę Towarzystwa Opieki na Zabytkami Przeszłości przekazaną obecnie do Biblioteki Sztuki przy Dyrekcji Państwowych Zbiorów Sztuki.

Nadmienić muszę, że

1. nie wyobrażam sobie lepszego zużytkowania gmachu niż na Muzeum Starej Warszawy
2. adaptacja budynku dla innych celów, jak np. biura lub tp., byłyby niedopuszczalne
3. na pomieszczenie muzeum innego typu, pracowni naukowych itp. budynek nie nadaje się.
4. zbiory polskiej sztuki współczesnej, obecnie się tu mieszczące znajdują się w najfatalniejszych warunkach wystawowych, co zresztą przyznaje i Dyrekcja Państwowych Zbiorów Sztuki, która traktuje stan obecny jako zupełnie prowizoryczny i tymczasowy.
5. po przejściu budynku¹⁶ można by nie zwlekając przystąpić do organizacji Muzeum Starej Warszawy. W razie dojścia do skutku umowy w sprawie przekazania zbiorów państwowych do Muzeum Narodowego można by zbiory, obecnie wystawione, czasowo zmagazynować lub też część ich ewentualnie nawet wystawić.
6. Stworzenie Muzeum Starej Warszawy w kamienicy Baryczków byłoby kontynuacją idei Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości.
7. Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości mogłoby nadal mieć siedzibę¹⁷ w kamienicy Baryczków oraz korzystać z sali zebrani i sali biurowej. Towarzystwo mogłoby odgrywać równocześnie rolę „Koła [wykreślono: Miłośników] Przyjaciół Muzeum Starej Warszawy”.

Zgłaszając powyższy projekt [wykreślono: w przekonaniu, że jak to starałem się umotywić – jest celowy, i że jest też realny, gdyż nie pociąga

16 Tamże, karta 292: przejście kamienicy przez Muzeum Narodowe reprezentowane przez dyrektora Muzeum S. Lorentza i kierowniczkę Biura Leokadię Kauzik odbyło się 17 stycznia 1938 r. – akt kupna został zawarty 29 grudnia 1937 r.

17 W akcie kupna nie zapisano warunku pozostawienia siedziby Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości w kamienicy Baryczkowskiej, tamże, karta 305.

większych wydatków ze strony miasta] mam zaszczyt zaznaczyć, że byłoby pożądane – w razie zasadniczej akceptacji projektu przez Pana Prezydenta – wszczęcie sprawy przejęcia kamienicy Baryczków w niedługim czasie, aby uprzedzić ewentualne inne projekty, których wysunięcie mogłoby utrudnić i odwlec jedynie racjonalne użytkowanie kamienicy na „Muzeum Starej Warszawy”.

Dr Stanisław Lorentz
Wicedyrektor Muzeum

2. Schemat układu ekspozycji Muzeum Dawnej Warszawy,

[styczeń 1942?]¹⁸

Kamienica Baryczkowska i Szlichtyngowska

Sień Kamienicy Baryczkowskiej i dziedzińce: Lapidarium

Kamienica Baryczkowska

I piętro

- a. sala od podwórza: teren Warszawy i ew. zabytki wczesnohistoryczne z tego terenu.
- b. sala od Rynku: położenie geograficzne Warszawy.

II piętro

- a. sala od podwórza i b. sala od Rynku: rozwój terytorialny miasta (kształtowanie się planu) oraz modele murów miejskich i ratusza staromiejskiego.

III piętro

- a. sala od podwórza: Fukierowska (patrycjat warszawski).
- b. sala od Rynku: ikonografia Warszawy w. XVII i czasów saskich oraz modele i pamiątki z tej epoki.

Kamienica Szlichtyngowska

III piętro

- a. sala od Rynku (łącząca się z poprzednią): Warszawa czasów Stanisławowskich.
- b. sala od podwórza: Warszawa czasu insurekcji Kościuszkowskiej.

II piętro

- a. sala od podwórza: okres przejściowy (okupacja pruska) oraz czasy Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (Kongresowego).
- b. sala od Rynku: powstanie listopadowe (ikonografia i pamiątki).

I piętro

- a. sala od podwórza: 1831–1862, oraz Warszawa w powstaniu styczniowym.
- b. sala od Rynku: Warszawa końca XIX i pocz. wieku XX.

18 Tamże, karta 13.

Dwie parterowe sale sklepione oraz sień kamienicy Szlichtyngowskiej: dawne życie mieszczańskie, pamiątki cechowe oraz zabytki rzemiosła warszawskiego.

Kamienica „pod Murzynem”.

Wnętrza warszawskie XVIII i XIX wieku oraz pamiątki po artystach.

Oficyna poprzeczna Kamienicy Baryczkowskiej.

Pracownia biblioteczna (I piętro) oraz magazyny (parter i I piętro).

Oficyna nowa kamienicy Szlichtyngowskiej¹⁹ od ul. Krzywe Koło.

Salka odczytowa (przeznaczona również na wystawy specjalne czasowe).

Magazyn biblioteczny (na mezzaninie).

Pracownia fotograficzna.

Podręczna pracownia konserwatorska przewidywana na razie w parterowych pomieszczeniach oficyny mieszkalnej²⁰, a warsztat stolarski w podziemiu kamienicy „pod Murzynem”.

19 Krzywe Koło 9.

20 Krzywe Koło 7.